

Zuzana Kiczková

| Vy/rozprávaná a pre/žitá biografia

Interpretačná analýza naratívneho interview

Cieľom tohto príspevku je tlmočiť skúsenosti z hľadania metodologických východísk potrebných pri analýze a interpretácii naratívnych interview, ktoré sme robili v rámci medzinárodného projektu *Pamät' žien* (pozri Kiczková, Z. a i., 2006) s podtitulom: hľadanie identity žien z bývalých socialistických krajín. Symbolickou matkou tohto projektu bola česká sociologička a jedna zo zakladateľiek pražského Centra pre Gender Studies Jiřina Šiklová a koordinátorkou Pavla Frýdlová, ktorá redakčne pripravila dva zborníky rozhovorov *Všetchny naše včerejšky I a II*. (pozri Frýdlová, 1998).

Priestor na rozprávanie

Hlavným zámerom bolo poskytnúť ženám predovšetkým najstaršej generácie príležitosť, aby samy vyjadrili a sformulovali skúsenosti zo svojho života počas štyridsiatich rokov socializmu. Hneď na začiatku sa ukázalo, že časový záber bude musieť byť širší, hoci generácia žien narodená medzi rokom 1920 – 1930 najväčšiu časť svojho života i tzv. aktívneho veku prežila v socializme. Pre pochopenie tejto životnej etapy treba poznať aj tie predchádzajúce, t. j. detstvo a mladosť rozprávačky, ako aj zmeny, ktoré nastali v jej živote po roku 1989. Predmetom nášho záujmu sa preto stal celý jej doterajší život, nielen jedno historické obdobie, v ktorom žila.

Táto generácia žien zažila niekoľko veľkých spoločenských zmien. Zaujímalo nás, ako sa spoločenské a politické zmeny premietli do ich každodenného života, kultúrnej klímy rodín a životných ciest ich príslušníkov.

Náš zámer plne korešpondoval s definíciou naratívneho interview, ktorú sformuloval F. Schütze: „V naratívnom interview je informant povzbudzovaný k tomu, aby v spontánnom rozpráva-

ní sprostredkoval spolu so svojimi osobnými životnými zážitkami aj kolektívno-historické biografické udalosti s ich konkrétnymi situačnými priebehmi.“ (Schütze, 1999, s. 33.)

Projekt *Pamät' žien* bol od začiatku zamýšľaný ako medzinárodný a porovnávací. Organizátorky predpokladali, že možnosťou komparácie výsledkov sa podarí vytvoriť pestrý obraz odlišných aj spoločných znakov života žien v bývalých socialistických krajinách. Jednou z otvorených otázok boli odlišnosti v realizácii emancipácie žien. Socialistický model emancipácie žien tvoril integrálnu súčasť ideového programu socialistického systému. Emancipácia ženy patrila medzi základné ciele oslobodenia človeka, ktoré vychádzalo z triedneho princípu. Napriek tvrdeniam o unifikovanom východnom bloku, v ktorom sa zdôrazňovali internacionalizmus, spoločná ideológia a jednotná marxistická teória, formy konkrétnej realizácie emancipácie sa v jednotlivých krajinách líšili.

Emancipačná koncepcia

Na všeobecnej úrovni sa často konštatuje istá paradoxnosť emancipačnej koncepcie žien za socializmu; na jednej strane sa hovorí o zlepšení postavenia žien v spoločnosti a ako argument sa uvádza postupné dosahovanie vyššej kvalifikácie a vzdelania žien, získanie ekonomickej nezávislosti a zaručenie vlastného sociálneho statusu žien. Zároveň sa pripomínajú negatívne stránky, z ktorých je najmarkantnejšie dvojité (trojité) zaťaženie žien, vyplývajúce z toho, že napriek vysokej zamestnanosti žien nedošlo k zásadnej zmene chápania tradičnej roly matky a manželky, zodpovednej za starostlivosť o deti a domácnosť.

Počas existencie reálneho socializmu si ženy pod tlakom oficiálnej štátnej ideológie a rôznych spoločenských podmienok vytvárali svoje vlastné myšlienkové a praktické stratégie konania, stratégie pre/žitia. Práve o tých sme sa z rozprávania žien chceli dozvedieť čo najviac. Je dôležité, aby tieto stratégie a modely pre/žitia boli zachytené a zachované. Umožnili by nám uvidieť, z akých zdrojov vznikali, a zároveň pochopiť, čo sa z nich ako hodnotových vzorov odovzdáva ďalším generáciám, resp. kde došlo k diskontinuite. Predpokladali sme pritom, že tak ako sa životné stratégie líšia od jednej ženy k druhej, diferencovanú podobu majú aj v závis-

losti od krajiny, v ktorej ženy žijú. Súčasne v nás silnelo presvedčenie, že je veľmi dôležité, aby ženy samy vypovedali o svojej skúsenosti, o tom, ako prežili svoj život, ako žili za socializmu. Rozprávanie predchádzajúcich generácií žien môže byť správou takpovediac z prvej ruky i posolstvom pre nasledujúce generácie.

Naša tímová práca

Biografický materiál sa dá v závislosti od rôznych výskumných perspektív analyzovať odlišne. Metodický výskumný plán sa nedá použiť schematicky, ale sa musí priebežne vyvíjať v závislosti od konkretizácie výskumných otázok, povahy biografického materiálu a zvoleného teoretického pozadia.

Slovenský výskumný tím v zložení Barbora Kachničová, Antónia Furjelová, Jana Tesáková a Zuzana Kiczková si na svojich pracovných seminároch vytvoril vlastný prístup k analýze a interpretácii rozprávaných biografii žien, pričom sa opieral o viaceré metodologické koncepcie a postupy, z ktorých dva boli obzvlášť inšpirujúce: naračná analýza biografickej sebaaprezentácie od W. Fischera-Rosenthala a G. Rosenthal (Fischer-Rosenthal – Rosenthal, 1997) a koncepcia naratívnej konštrukcie rodu v biografickom výskume spolu s reflexívno-rekonštruktívnym prístupom k biografickým textom od Bettiny Dausien (pozri Dausien, 1996).

Biografická rekonštrukcia má podľa Rosenthalovcov niekoľko po sebe nasledujúcich krokov. Naša metodika mala viacero špecifik, v niekoľkých krokoch sa však zhoduje s uvedeným postupom analýzy. Rozhodli sme sa, že zo všetkých už transkribovaných rozhovorov, ku ktorým bol urobený biogram, protokol a resumé, vyberieme pre interpretačnú analýzu len také, ktoré sa čo najviac približovali „ideálnemu“ naratívne interview. Analýzy naratívnych interview (rozprávaných biografii) otvárajú veľké možnosti špecifického prístupu k empirickému skúmaniu rodu. Prinášajú poznatky o povahe rodových vzťahov v konkrétnom sociálne štruktúrovanom svete. Zachytávajú a skúmajú vyrozprávané biografie žien, a tak otvárajú „perspektívu ženského subjektu“. Sprístupňujú diferencované poznanie o životných podmienkach a skúsenostiach žien v rozdielnych historických a sociálnych kontextoch. Odhaľujú začlenenie žien do siete sociálnych vzťahov a zároveň vypovedajú o rozmanitosti a individualite ich života.

Rôzne životné stratégie

Základným a najvšeobecnejším cieľom projektu bolo odhaľovanie rôznych životných stratégií, ktoré si ženy v každodennej praxi utvárajú a menia a ktoré skryto pôsobia v procese rozmanitých sociálnych interakcií. Už samotný podtitul projektu *hľadanie identity žien z bývalých socialistických krajín* napovedá, prečo sme sa rozhodli pre naratívne interview, ktoré umožňuje voľné rozprávanie s minimálnym vstupom a usmernením výskumníčky.

Historicko-empirickým predmetom našej analýzy a interpretácie boli texty prepísaných naratívnych interview. Všíkali sme si, ako sa rod vyskytuje v rozprávaných biografiách, resp. ako sa dá z nich rekonštruovať.

Pokúsili sme sa najprv vymedziť stručnú charakteristiku teoretického konceptu, ktorý sa neohraničuje na úzko subjektívne spomínanie alebo na vymenovanie jednotlivých príbehov, ale predstavuje prierez subjektivity a spoločenskej objektivity, mikro- a makroúrovne sociálnej reality. Je to taká perspektíva vnímania sociálnej reality, ktorá formou každodenných jazykových výpovedí vyjadruje žité spoločensko-historické udalosti a súvislosti v individuálnom ľudskom živote.

Biografie sa líšia od iných komunikačných schém viacerými znakmi. Rozprávajú sa v nich príbehy a dejinné udalosti. Biografie majú dynamický charakter, nie sú len akýmsi sumárom faktov a výpočtom životných udalostí. Jednotlivé prvky treba vybrať z oveľa širšieho referenčného rámca skúseností, udalostí a pocitov, ktoré sa v živote jednotlivkyne vyskytli. Nemožno ich všetky uchopiť, ale virtuálne tvoria celok. Vybrané jednotlivé príbehy a udalosti musí dať rozprávačka do sekvenčného poriadku a zároveň ich musí pospájať do ucelenej rozprávačskej podoby, a to tak, aby boli pre poslucháčku identifikovateľné cez rozprávaný dej. Tento interakčný vzťah je podstatný. Naratívna štruktúra si od rozprávačky vyžaduje nielen sekvenčné zobrazenie minulých udalostí, ale ju núti aj k tomu, aby zaujala stanovisko k sebe samej v konkrétnom sociálnom svete. V prípade biografického rozprávania nejde len o prezentáciu udalostí, ale o reflexiu vlastnej minulosti, vlastných zážitkov, pričom rozprávania nejakým spôsobom odkazujú na sociálnu skúsenosť a prax. Viacvrstvosť biografických textov neraz obsahuje aj vnútornú protirečivosť, ktorá môže byť kľúčom k analýze „reálnej“ protirečivosti a viacvýznamovosti interpretácie.

